

УДК: 792.8 (091)

ЕСТЕТИЧНА Й МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ТЕОРІЯ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В ХОРЕОГРАФІЇ У XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТІ

кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д. І.

Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті вперше проаналізовано та розглянуто естетичну й мистецтвознавчу концепцію про неокласицизм в хореографії. Аналізуються особливості неокласицизму в мистецтві, а також неокласичний балетний театр як цілісне унікальне явище хореографічної культури. Визначаються зображально-виражальний стиль у хореографічних постановках – балетах, ансамблевих танцях та хореографічних мініатюрах.

Ключові слова: неокласичний танець, неокласицизм, хореографія, балетний театр, неокласичний стиль, танцювальні форми, мініатюра, ансамбль.

Шариков Д. И. Эстетическая и искусствоведческая теория неоклассицизма в хореографии в XX – начале XXI века / Институт искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко.

В статье впервые проанализированы и рассмотрены эстетическую и искусствоведческую концепцию о неоклассицизм в хореографии. Анализируются особенности неоклассицизма в искусстве, а также неоклассический балетный театр как целостное уникальное явление хореографической культуры. Определяются изобразительно-выразительный стиль в хореографических постановках – балетах, ансамблевых танцах и хореографических миниатюрах.

Ключевые слова: неоклассический танец, неоклассицизм, хореография, балетный театр, неоклассический стиль, танцевальные формы, миниатюра, ансамбль.

Sharykov Denys. Aesthetic and Study of Art of the theory Neoclassical in the Choreography XX – XXI century / Institute of Arts of The Kyiv University named after Boris Grinchenko.

The paper first reviewed and considered aesthetic and artistic concept of the neo-classical choreography. Analyzes the characteristics of Neoclassicism in art, as well as neoclassical ballet theatre as a unique holistic phenomenon choreographic culture. Determined expressive style in dance productions, ballets, choral dances and choreographic miniatures.

Keywords: neoclassical dance, Neoclassicism, choreography, ballet, neoclassical style of dance forms, miniature, ensemble.

Вступ

Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, вперше в українському мистецтвознавстві аналізуються і розглядаються естетична й мистецтвознавча концепція про теорію неокласицизму в хореографії та неокласичний балетний театр.

Метою є – визначити генезу й особливості неокласичного балетного театру у XX – початку XXI століття.

Завданнями є:

- проаналізувати стан дослідження з даної проблематики;*
- проаналізувати особливості неокласицизму в художній культурі;*
- визначити генезу й концептуальні закономірності в неокласичному балетному театрі;*
- висвітлити жарново-стилістичні, формально-технічні, зображально-виражальні особливості неокласичного балету.*

Наукові дослідження у галузі неокласичного балету хореографічної культури представлені – Гваттеріні М. [1] Філіпом Ла Моєм, Мішелем Мерсьє та Ізабеллою Жіно, Чепаловим О. І. [2]

***Неокласицизм** (від «нео» – новий) – це термін, що означає різні художні явища в мистецтві (архітектура, скульптура, музика) останньої третини*

XIX–XX ст., які тяжіють до традицій античного мистецтва: архаїки (800–500 рр. до н.е.), в архітектурі, живописі та музиці – стилістики бароко (1570–1770 рр.). Ширше – неокласицизм прагне до відродження будь-яких напрямів чи ідеалів мистецтва попередніх епох [4, с. 41].

На відміну від «класицизму» доби *італійського ренесансу* (1350–1560 рр.) або від *французького класицизму* (1640–1840 рр.), неокласицизм розглядає античність не як культурний ідеал, а як матеріал для символізації асоціативних варіацій і деконструкції для відображення сучасних соціокультурних та інтелектуальних проблем. Сюжети і герої античних міфів, образотворчі форми античного мистецтва, загальні уявлення про античну культуру і цивілізацію в контексті світової історії постають у неокласицизмі як умовний код сучасних культурних рефлексій; архетипічний каркас художньо-філософських ілюзій XX ст., культурно-історичне тло розв'язання «вічних проблем людства» в стрімко і трагічно мінливому світі сучасної культури й цивілізації.

Також, термін «неокласицизм» вживається для позначення класичних тенденцій в образотворчому мистецтві та музиці другої половини XIX – першої половини XX ст. Виникнення неокласицизму зумовлене прагненням протиставити сучасній реальності (реалізм, натуралізм), з її трагізмом (експресіонізм) і відчуженістю людської особистості, вічні цінності, відродити *високий стиль* класичного мистецтва. Неокласицизм утверджує ідеальні, позачасові образи, вільні від усього конкретного, зумовленого плином реальної історії. Однак сама полемічність такої установки викликає до життя здобутки, що яскраво відображають саме свою епоху [3, с. 81].

Витоки неокласицизму в хореографії беруть свій початок від творчості Михайла Фокіна, балет «Ацис і Галатея» (1905 р.), який почав звертатись до естетики античних ідеалів мистецтва. На відміну від представників імпресіонізму й модерну в танці – Рут Сен-Дені, Айседори Дункан. Він вважав головним не стилізацію чи звернення виключно до форми античного танцю, а саме створення нової форми та лексики, переосмислення психології розвитку балетного дійства, художніх образів персонажів у балеті через форми танцю Давньої Еллади.

Саме, античні форми вдало синтезуючись із академічними здобутками балетного театру, його естетикою, зумовили появу «*нового балету*», де класичний танець був швидше технічним інструментом у розкритті художнього образу в балеті чи хореографічній мініатюрі. На відміну від балету романтизму та академізму Маріуса Петіпа, де класичний танець був головним виражальним засобом, і часто репрезентував виключно демонстрацію складної техніки, ігноруючи сюжетну лінію, та образність персонажів.

Балети Фокіна на *античний сюжет* з використанням давньогрецької танцювальної лексики та естетики в художньому оформленні балету (костюмів та декорацій) були присутні у балетах – «Павільйон Арміди» на музику О. Черепніна, «Дафніс і Хлоя» на музику М. Равеля (1912 р.), а також *еліністично-єгипетський* колорит у балеті «Єгипетські ночі чи Клеопатра» на музику А. Аренського (1908 р.).

Зображально-виражальні форми хореографічних постановок Фокіна мали не тільки певні архетипи античного танцю чи форм, він йшов далі у розвитку і розширенні образності балетної мови, завдяки – імпресіонізму, експресіонізму, кубізму, абстракціонізму, елементів ритмопластики Еміля Жак-Далькроза. Ми проаналізуємо особливості *імпресіонізму* та авангардних форм в хореографії сьогодення.

Імпресіонізм – це напрям сучасній хореографії, американо-російське походження. Сьогодні можна провести аналогію між естетикою цього напрямку й естетикою інтуїтивізму Анрі Бергсона (вчення про інстинкт, інтелект, інтуїцію, інтуїтивне пізнання, творчу активність минулого в сучасному, відтворення переживань і вражень минулого у сфері позасвідомого, індивідуальне начало митця як своєрідне бачення світу, здатність митця до повнішого і глибшого бачення світу).

У неокласичних постановках прояви імпресіонізму мають свої *характерні ознаки*: мить фіксації сильного враження; гра та спеціальні маніпуляції зі світлом (контражури, освітлення балетних персонажів з боків, з низу, з верху); відтворення миттєвості; маніпуляції з тканиною, використання світлотіні;

виражальна та емоційна передача рухами художнього образу при багатогранній імпровізації. У межах імпресіонізму як наряду найяскравіше виявляють себе тенденції, закладені Лої Фулер, Айседорою Дункан, які власними виражальними засобами, на початку сприяли розвитку неокласицистичним тенденціям в танці, а згодом утворили певні форми і техніки неокласицизму як наряду сучасної хореографії. Вони оформились як стилістичні різновиди першої половини ХХ століття (фулеризм, дунканізм).

Фулеризм – стилістичний різновид імпресіонізму, головними особливостями якого можна вважати: імпровізацію та експериментування із світлом і тканиною; метаморфози з костюмами, що створюють певну художню асоціацію абстрактного образу; виконання танцювальних композицій лише на класичну музику, акцентування на візуальному сприйнятті та дивовижних враженнях. *Дунканізм* – стилістичний різновид імпресіонізму, характерними ознаками якого можна вважати: імпровізацію, відтворення в танці враження від музичного супроводу та власного емоційного стану, акценті на внутрішньому та емоційному сприйнятті, виконання танцювальних імпровізацій лише на класичну музику [1, с. 169].

Риси імпресіонізму в постановках Фокіна, властиві в балеті «Шопеніана чи Сильфіди» на музику Ф. Шопена, хореографічній мініатюрі «Помираючий лебідь» на музику К. Сен-Санса (1907 р.), «Ведіння рози» на музику К. Вебера (1911 р.).

На початку ХХ століття у балетах Фокіна, як в лексичній, так і художньо-образній репрезентації в танці часто використовується форми, стилістика, психологія передачі образу, завдяки виражальним засобам *експресіонізму*. Експресіонізм – авангардна танцювальна течія модернізму німецького походження. Головною особливістю якої є бачення світу у нескінченному русі, хаотичному зіткненні сил, напруженість художньої інтонації, загострений показ психологічного стану людини (агресії, гніву, фатальності, відчаю, пристрасті, жаху, смерті, спокуси), динамізм, виразність рухів та жестів, іронія, асиметричність і деконструкція у композиційній побудові [2, с. 169].

Цей принцип Фокін, простежується в балетах «Петрушка» на музику І.

Стравінського (1911 р.), емоційно насичені й виражальні персонажі у балетах «Жар-птиця» на музику И. Стравінського, «Шехерезада» на музику Н. Римського-Корсакова (1910 р.). Неокласична хореографія Михайла Фокіна – фокінізм особливістю якої є звернення до античних, міфологічних, біблійних сюжетів, літературних творів, а також безсюжетний балет. Головним є однодійний балет і хореографічна мініатюра (solo, douetto, trio, quartetto, quintetto). Притаманні експресіоністичні, імпресіоністичні й кубічні відтінки, авторські експерименти. У побудові хореографічної композиції, її лексики значна увага звертається на танцсимфонію, психологічний оновлений класичний танець, ритмопластику. Безперечною ознакою є стилізація інших художніх форм (східного, давньогрецького, давньоруського, характерного танцю, танцювальна пантоміма тощо).

Отже, на сьогодні неокласицизм – напрям в сучасній хореографії російсько-європейського походження. Філософською основою напрямку в хореографії вважають естетику ідеалу – антична естетика, естетика ренесансу. Значний вплив на розвиток цього напрямку мають філософські ідеї Анрі Бергсона, Мішеля Хайдегера, Карла Юнга, Федора Достоєвського, Володимира Соловйова. Фундаментом даного напрямку є *класицизм*. Класицизм (від лат. classicus – зразковий) – метод художнього мислення, естетична система, напрям і стиль у мистецтві й культурі, в основі якого лежить античність. *Кредо напрямку* – розумна закономірність, шляхетність, вираження піднесених моральних ідеалів, сувора організованість, міць і велич, логічний і гармонійний образ, рівновага та симетрія в композиційній побудові. Класицизм являє собою канон і зразок. Він є певним етичним та естетичним чинником авторської художньої творчості [4 с. 103].

Можна вважати, що в хореографії неокласицизм запозичує деякі художні форми з мистецтва: *античності* (архаїки, класики, еллінізму); *мистецтва Ренесансу* (італійський високий ренесанс); *Нового часу* (бароко, рококо, класицизму) та *імпресіонізму*. Безперечно, неокласицизм включає та використовує інші стилістичні форми: народного фольклору, експресіонізму, абстракціонізму, сюрреалізму, кубізму, модерну, джазу, мистецтва Стародавнього Світу,

Середньовіччя тощо. Попри це, неокласицизм будує власну художню лінію та авторський елемент, не змішуючи усі стилі, як це можна бачити у постмодернізмі.

Неокласичний балетний театр зарубіжжя на сьогодні в хореографії представлений певними стилістичними ознаками, а саме головним виражальним засобом є неокласичний танець – *психологічний класичний танець*, важливістю якого не репрезентація академічних зразків та техніки, а виключно показ характеру, образу, психологію взаємовідносин через ускладнену класичну лексику (хореографію – танцювальний текст). Також неокласика чи неокласичний танець є:

- оновлення техніки та сценічних і балетних зразків класичного танцю більш віртуозними виразними рухами та позиціями;
- ускладнення побудови форми балету: *entree, pas deux, pas de trois, variations, corps de ballet*;
- побудова класичні *pas* таким чином, щоб простежувався та розкривався психологічний, символічний або асоціативний зміст;
- проминаючими рухами, важливим є підхід та перехід від руху до руху.

Принципи *неокласичного балетного театру зарубіжжя* є також значна відмінність від академічної традиції в європейських театрах Парижу, Мілану, Копенгагена, Санкт-Петербурга (балет сентименталізму й романтизму 1789–1905), часте використання до паралельних й кутових позицій (*flex*) у поєднанні з поворотними та заокругленими (*arrondi, allongé*). У неокласичному балетному театрі, структурному чи авторському (Париж, Лондон, Амстердам, Гамбург, Штутгарт, Нью-Йорк) більша перевага надається музичному твору, в якому класичні *pas* органічно повторюють всі складні особливості симфонічної, класичної та неокласичної музики, тобто використання принципу танцесимфонії. Сучасний неокласичний балетний театр функціонує у межах трьох жанрів – безсюжетний, сюжетний, змішаний (постнеокласичний авторський).

Безсюжетний (абстрактно-асоціативний) російсько-французький та американський бере свій початок у творчості Льва Мясіна й Джорджа Баланчіна. Головною особливістю цього різновиду є звернення до античного сюжету та міфу,

побудова абстрактної асоціації у балеті, ускладнена класична техніка, використання джазових і модерних танцювальних виражальних засобів і форм, симфонізму і академічних балетних принципів.

Сюжетний (драматичний) британський, бере початок у творчості Фредеріка Аштона. Особливостями цього різновиду є оновлення балетної лексики (зокрема балетів класичної спадщини), ускладнення класичної танцювальної лексики для посилення психологізму балету; зростання уваги до обов'язкового драматичного чи літературного сюжету, наявність реалістичних, експресіоністичних і сюрреалістичних принципів, використання пантоміми, модерних, джазових, популярних, фольклорних танцювальних виражальних засобів, танцсимфонії та академічних балетних принципів.

Сучасні процеси в неокласичному балетному театрі зарубіжжя кінця XX – початку XXI століття не обмежуються загальними характеристиками неокласицизму, тому вважаємо за доцільне назвати ці новітні явища постнеокласикою чи за жанром – змішаним авторським неокласичним театром балет. *Постнеокласика* (від фр. post – після, neoclassique – нова класика) – пізня авторська неокласика 1970–2015 рр. Розвиток постнеокласики відбувався головним чином в Нідерландах, Німеччині, Україні, Словенії [3, с. 78].

Балетний зарубіжний авторський постнеокласичний театр включає різні балетні форми – традиційні, балетну мініатюру, включаючи: безсюжетні (Іржи Кіліан, Аніко Рехвіашвілі, Едвард Клюг – асоціативна абстракція, авторський експеримент); сюжетні (Джон Нойєрмаєр, Аніко Рехвіашвілі, Едвард Клюг – сюжетна мініатюра і масові композиції), авторський сюжет та змішані.

Висновок.

Отже, можна констатувати, що неокласицизм в хореографії не є лише імітуванням класичної традиції чи стилізацією, а є самостійним напрямом. Він спирається на естетичні й філософські течії, під час XX століття утворив певну модель існування у хореографічному мистецтві через вплив і синтез академічних традицій, імпресіонізму, експресіонізму, фольклорної стилізації, модерну, джазу, у певній мірі, естетиці бароко. Балетний неокласичний зарубіжний театр визначив

формально-технічні та зображально-виражальні засоби репрезентації, а також власні пріоритетні жанри – безсюжетний (абстрактно-асоціативний), сюжетний (драматичний), авторський постнеокласичний.

Література:

1. Гватерини М. Азбука балета / Гватерини М. – М.: БММ АО, 2001. – 240 с. : ил.
2. Чепалов О. І. Хореографічний театр Західної Європи XX ст. : монографія / О. І. Чепалов. – Х. : Харківська держ. академія культури, 2007. – 344 с. : іл.
3. Шариков Д. І. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури.: монографія / Д. І. Шариков. – К.: Кафедра театального мистецтва. Київський міжнародний університет, 2013. – Частина 3. – 90 с. : іл.
4. Шариков Д. І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії : монографія / Д. І. Шариков. – К. : Кафедра театального мистецтва. Київський міжнародний університет, 2010. – 208 с.

References:

1. Gvateryny M. Azbuka baleta / Gvateryny M. – M.: BMM AO, 2001. – 240 s. : yl.
2. Chepalov O. I. Horeografichnyj teatr Zaxidnoyi Yevropy XX st. : monografiya / O. I. Chepalov. – X. : Xarkivs`ka derzh. akademiya kultury, 2007. – 344 s. : il.
3. Sharykov D. I. Mystecztvoznavcha dyscyplina xoreologiya yak fenomen xudozhnoyi kultury.: monografiya / D. I. Sharykov. – K. : Kafedra teatralnogo my`stecztva. Kyyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2013. – Chasty`na 3. – 90 s. : il.
4. Sharykov D. I. Teoriya, istoriya ta praktyka suchasnoyi xoreografiyi : monografiya / D. I. Sharykov. – K. : Kafedra teatral`nogo my`stecztva. Kyyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2010. – 208 s.